

8. Янковський С. А. Проблеми гармонізації законодавства держав-членів ЄС щодо інституту громадянства. *Юрист України*. 2011. № 4 (17). С. 36–41.
9. Маклаков В. В. Права человека и гражданина в Европейском Союзе: справочник. Москва: ИНИОН РАН, 2005. 124 с.
10. Яковюк І. В. Громадянство ЄС: поняття і співвідношення з національним громадянством. *Проблеми законності*. 2010. №107 С. 13–22.

Матвійчук Ірина ,

*студентка другого курсу, гр. БП-20
Інституту права та сучасних технологій
КНУТД.*

*Науковий керівник:
професор кафедри приватного та публічного права
Інституту права та сучасних технологій
КНУТД,
к.ю.н., професор Олійник А.Ю.
м. Київ, Україна.*

ОСОБИСТІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Вступ. Українське суспільство, поряд з іншим цивілізованим світом, прагне до справедливості, добробуту та свободи у самому широкому розумінні цих слів. Незважаючи на великі труднощі та перешкоди, Україна рухається шляхом демократичних змін, будівництва демократичної держави, тобто до справжнього народовладдя. Предметом дослідження цієї роботи є особисті (громадянські) права і свободи людини, закріплені в розділі другому Конституція України 1996 року. Цей розділ розміщений після розділу "Загальні засади" і перед розділами про органи влади, що підкреслює важливе значення інституту прав і свобод людини.

Метою і завданнями дослідження є : а) формулювання поняття особистих прав і свобод; б) характеристика їх змісту; в) пропозиція висновків і рекомендацій.

Основний текст. В юридичній літературі існує декілька класифікацій конституційних прав і свобод. За їх змістом виділяють особисті (громадянські), політичні, економічні, соціальні, екологічні, сімейні, культурні права і свободи [1]. Нас будуть цікавити особисті права і свободи. Особисті права людини і громадянина України – це права, що передбачені для задоволення особистих потреб, інтересів людини. Особисті (або природні) права і свободи складають першооснову правового статусу людини і громадянина. Більшість із них мають абсолютний характер, тобто є не тільки невідчужуваними, а й не підлягають обмеженню. Ця група прав і свобод громадян забезпечує недопустимість посягання державних органів, громадських організацій, службових осіб на життя, здоров'я, свободу, честь і гідність людини та недопустимість свавільного позбавлення її життя. Встановлюючи межі й правила зовнішнього втручання в особисте життя людини, держава дбає про порядок, і заснований на суворому додержанні законів, норм моралі, правил співжиття. Водночас держава не відмовляється від тих чи інших заходів примусу щодо осіб, які порушують закони, норми моралі і принципи демократичного суспільства. Серед особистих прав і свобод людини і громадянина, закріплених у відповідних статтях Конституції України можна виділити такі: 1) рівність перед законом (ст. 24); 2) право на життя (ст. 27); 3) повага честі і гідності (ст. 28); 4) вільний розвиток індивідуальності (ст. 23); 5) гідне існування (ст. 48); 6) недоторканість особистості (ст. 29); 7) свобода особистості (ст. 29); 8) недоторканість житла (ст. 30); 9) безпека особистості (ст. 32); 10) вільне пересування та вибір місця проживання (ст. 33); 11) свобода світогляду (ст. 11, ст. 35); 12) захист особистості (ст. 29, ст. 59); 13) захист своїх та чужих прав та свобод (ст. 44); 14) право на захист свого та оточуючих життя і здоров'я від протиправних посягань (ст. 27, ст. 55); 15) охорона законом особистого та подружнього життя (ст. 32); 16) вільний вступ до шлюбу (ст. 51); 17) тайна листування, телефонних розмов та телеграфних повідомлень (ст. 31); 18) право на розвиток національної самобутності (ст. 53, ст. 11); 19) право на судовий захист та оскарження (ст. 29, ст. 32).

Серед наведених особистих прав пропонуємо приділити увагу розгляду правам людини на життя, повагу до її гідності, на свободу і особисту недоторканність, на недоторканність житла, таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, на невтручання у сімейне й особисте життя. Право людини на життя і повагу до її гідності. Назване право проголошується всіма міжнародно-правовими актами про права людини і майже всіма конституціями країн світу як невід'ємне право людини, що охороняється законом. “Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя”. (ст. 27 Конституції України). Право на життя передбачає проведення державою миролюбної політики, яка виключає війни та конфлікти. У мирних умовах гарантії цього права не зводяться до заборони вбивства, що закріплюється в Кримінальних кодексах кожної країни. Держава зобов'язана організувати ефективну боротьбу із злочинністю. Гарантіями права на життя є системи охорони здоров'я і, зокрема, попередження дитячої смертності, охорони від нещасних випадків на виробництві, профілактики дорожньо-транспортних пригод, пожежної безпеки та ін. Особливе значення має питання про смертну кару. Відповідно до ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [2] в країнах, що не скасували смертної кари, вирoki можуть виноситися тільки за найтяжчі злочини, згідно з законом, який діяв під час вчинення злочину. Вирoki як смертна кара не виносяться за злочини, вчинені особами, молодшими 18-ти років, і не виконуються щодо вагітних жінок.

Ст. 28 Конституції України закріплює право кожного на повагу до його гідності. Ця якість людини рівнозначна праву на повагу та обов'язку поважати інших. Вона досягається формуванням особи, яка усвідомлює свою свободу, рівність та захищеність. Гідність конкретизується у правах людини, які захищає держава. Гідність, якщо вона належним чином захищена, — це фундамент демократії та правової державності. Конституція встановлює, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Ця норма відтворює

положення ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [2] й розглядає катування та інші жорстокі види поводження і покарання, що при-
нижують гідність особи, як грубі порушення прав людини. Але, по суті, цілям захисту гідності служать й інші норми Конституції: право на достатній життє-
вий рівень, недоторканність приватного життя, захист людиною своєї честі та
доброго імені, заборона збору інформації про приватне життя, заборона наси-
льницького проникнення в житло тощо. Чимало правових норм, які забезпечу-
ють гідність людини, закріплені у кримінальному, кримінально-процесуаль-
ному, цивільному законодавстві. Так, існує стаття Кримінально-процесуаль-
ного кодексу України, що категорично забороняє домагатися визнання від зви-
нуваченого своєї вини шляхом насильства і погроз. Інша стаття Кримінального
кодексу України передбачає відповідальність за доведення до самогубства
особи шляхом жорстокого з нею поводження або систематичного приниження
її людської гідності, третя стаття передбачає відповідальність за незаконне по-
збавлення волі, вчинене способами, небезпечними для життя або внаслідок за-
подіяння фізичних страждань. Відповідно до ст. 7 Цивільного кодексу України
“громадянин або організація вправі вимагати у судовому порядку спросту-
вання відомостей, які ганьблять їхню честь та гідність, якщо той, хто поширив
такі відомості, не доведе, що вони відповідають дійсності”[3]. У ч. 3 ст. 28 Ос-
новного Закону встановлено, що жодна людина без її добровільної згоди не
може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом. Добровільність
одержання згоди людини на проведення зазначених дослідів означає, що лю-
дина не може піддаватися будь-яким формам насильства для одержання такої
згоди.

Право на свободу і особисту недоторканність. Конституційне право на
свободу є одним з найбільших соціальних благ, яке не тільки створює умови,
необхідні для всебічного задоволення потреб особи, а й забезпечує демокра-
тичний розвиток суспільства. Право на свободу є не що інше, як сама свобода,
тобто можливість здійснювати будь-які правомірні дії. У цьому праві закла-

дено обмеження для свободи інших людей, особливо посадових осіб, які мають можливість застосовувати примус до людей. У нерозривному зв'язку з ним знаходиться особиста недоторканність людини, яка поширюється на її життя, здоров'я, честь, гідність. Ніхто не вправі силою або погрозами примушувати людину до будь-яких дій, піддавати її катуванню, обшуку чи завдавати шкоди здоров'ю. Людина вправі сама розпоряджатися власною долею, обирати свій життєвий шлях (укладати шлюб, брати участь у голосуванні, найматися на роботу тощо). Гарантії свободи і безпеки особи виступають у формі кримінально-правової заборони будь-яких зворотних дій громадян і посадових осіб. Обмеження цієї свободи допускаються тільки на основі закону та в законних формах, усі заходи примусу мають бути під судовим контролем. Нововведенням Конституції України є встановлення такої важливої гарантії свободи і недоторканності, як судовий порядок арешту, утримання під вартою. Значення даної гарантії полягає в тому, що вона закріплює недопустимість арештів громадян в принципі, встановлює винятковий порядок арештів (тобто як виняток із загального принципу) і, визначаючи особливу юридичну процедуру арештів, передбачає контроль за їх законністю з боку судових органів. Ефективність гарантії цього права, передбаченого ст. 29 Конституції України, забезпечується тим, що держава гарантує кожній особі з моменту затримання право захищати себе та користуватися правовою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів затриманого чи заарештованого [4]. Кримінально-правовими гарантіями права недоторканності людини є юридичні норми, які встановлюють кримінальну відповідальність за злочини проти життя, здоров'я, свободи особи, явно незаконний арешт або затримання, притягнення явно невинного до кримінальної відповідальності тощо. Адміністративно-правовими гарантіями права недоторканності людини є юридична регламентація підстав, термінів і форм адміністративних затримань та арештів, дисциплінарна відповідальність службових осіб, винних у порушенні недоторканності людини. Існують і цивільно-правові гарантії

права недоторканності людини. Основа цих гарантій закріплена у ст. 56 Конституції України, яка передбачає право кожного на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Недоторканність житла, таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Право на недоторканність житла (ст. 30 Конституції України) є правом кожного на державну охорону його житла від незаконних вторгнень, обшуків та інших посягань з боку службових осіб та окремих громадян. Ця стаття передбачає, що не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду або обшуку інакше, як за вмотивованим рішенням суду. У рішенні суду мають бути чітко визначені місце проведення обшуку або огляду, а також перелік осіб чи предметів, які підлягають розшукові чи арештові. При проведенні обшуку обов'язкова присутність понятих з числа незацікавлених у справі осіб, які мають засвідчити факти і результати проведення обшуку та огляду майна. Правом на охорону житла користуються особи, які є його власниками, законними орендарями або які проживають за договором найму. При цьому житлом визнається і місце тимчасового перебування (готель, будинок-інтернат, гуртожиток, пансіонат). Недоторканність поширюється на особисті речі та папери, що включає незаконні обшуки та вилучення документів. Але в житло можуть вселитися люди, які мають на це право, — такі дії не є порушенням недоторканності, навіть у випадках незгоди інших проживаючих. Безперечно, у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, що підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку. Право таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, передбачене

ст. 31 Конституції України, є важливою гарантією права на недоторканність приватного життя особи, її особистої та сімейної таємниці, але воно не може бути зведене тільки до неї. Вимога права про забезпечення таємниці повідомлень виходить за межі приватного життя і значною мірою поширюється на сферу службових або суспільних відносин. Гарантія цього права забезпечується переважно нормами адміністративного, кримінального і кримінально-процесуального права. За порушення встановленої Конституцією гарантії цього права винна особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за ст. 131 Кримінального кодексу України. Накладання арешту на кореспонденцію і вилучення її в поштово-телеграфних установах, запобігання розголошенню у судовому розгляді справи відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі, регулюються відповідними статтями Кримінально-процесуального кодексу України. Щодо обмеження цього права в Конституції зазначається, що винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати потрібну інформацію неможливо.

Невтручання у сімейне й особисте життя. Сфера особистого життя людини і власне відносини між людьми лише незначною мірою регулюються нормами права. Поведінка людей у цій сфері визначається головним чином особливостями їхньої психології та існуючими в суспільстві нормами моралі [3] Це зумовлено не тільки труднощами формалізації в нормах права між-особистісних відносин, які будуються на почуттях дружби, любові, поваги чи презирства тощо, а й тим, що за своєю природою людина, крім публічно значущої діяльності (державна служба, участь у політичному житті тощо), існує як індивід, якому необхідна визначена незалежність від суспільства, держави, інших людей. Однією з гарантій такої незалежності і є передбачене ст. 32 Конституції України право на невтручання у сімейне й особисте життя, крім випадків, передбачених Конституцією. До змісту цього права належить також охорона

таємниці таких сторін особистого і сімейного життя, розголошення яких з тих чи інших причин вважається небажаним (таємниця усиновлення, грошових вкладів, заповітів, стан здоров'я, фотографії тощо). Правова охорона особистого і сімейного життя відбувається, в основному, у двох напрямках: встановлення меж зовнішнього втручання в цю справу і заборона поширення інформації про особисте життя людей. Тому не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою, захищеною законом, таємницею. Конституційне право на охорону особистого і сімейного життя забезпечується системою спеціальних гарантій: політичних, організаційних, правових. Останні передбачені у ч. 4 ст. 32 Конституції України, Законі України від 2 жовтня 1992 р. "Про інформацію". Цивільному кодексу України та інших правових актах. Зокрема, кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Свобода пересування, вибору місця проживання, право вільного залишення території України. Право на свободу пересування, вибір місця проживання, вільне залишення території України належить кожному, хто на законних підставах перебуває в Україні. Закріплюючи це право, держава тим самим захищає територію країни, а також своїх громадян, котрі відповідно до своїх інтересів та без усяких перепусток можуть переїжджати з однієї місцевості в іншу й визначати собі місце проживання. Ст. 33 Конституції України, у якій закріплене це право, повністю відповідає вимогам Загальної декларації прав людини [5]. Міжнародного пакту про громадянські й політичні права [2]. Це

повністю стосується як свободи пересування, вибору місця проживання в межах країни, так і можливості залишати свою країну і повертатися до неї. Закріплення зазначених прав у конституційній нормі має велике значення саме по собі, але воно ще й посилюється тією обставиною, що із свободою пересування і вибору місця проживання тісно пов'язана реалізація багатьох інших конституційних прав і свобод громадян, наприклад, права власності й спадкування, права на житло, працю, охорону здоров'я і медичну допомогу, виборчі права та ін. Важливе значення має закріплення в Конституції права вільно виїжджати за межі України та безперешкодно повертатися. Порядок реалізації цього права встановлюється Законом України від 21 січня 1994 р. "Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України". Згідно із Законом, громадянинowi України може бути тимчасово відмовлено у праві виїзду за кордон у таких випадках: якщо він обізнаний з відомостями, що становлять державну таємницю; у нього не врегульовано питання аліментів, договірні чи інші невиконані зобов'язання; проти нього порушено кримінальну справу; засуджений за вчинення злочину; ухиляється від виконання зобов'язань, покладених на нього судовим рішенням; підлягає призову на строкову військову службу; свідомо сповістив про себе неправдиві відомості; до нього подано цивільний позов до суду; за вироком суду визнаний особливо небезпечним рецидивістом чи перебуває під адміністративним наглядом міліції. Даний перелік є вичерпним, і кожна підстава припиняє свою дію по закінченню визначеного часу (відбуття покарання, виконання зобов'язань, закінчення строку військової служби тощо). Істотним у праві на виїзд з України є те, що громадянин України не може бути позбавлений права у будь-який час повернутися в Україну.

Висновки. Підводячи підсумок можна зробити певні висновки. Конституційні особисті права і свободи людини і громадянина – це закріплені нормами міжнародних документів, Конституції України та деталізовані у законодавстві України юридичні можливості, що здійснюються особою без втручання в процес їх реалізації з боку держави, її органів і посадових осіб,

об'єднань громадян, громади, органів, посадових і службових осіб місцевого самоврядування та гарантуються ними.

Список використаних джерел:

1. Олійник А.Ю. Поняття і види конституційних прав, свобод та обов'язків особи у сфері новітніх технологій. *Юридичні науки: проблеми та перспективи. Збірник наукових статей з нагоди 40-річного ювілею Олега Орестовича Лов'яка / відп. ред. С.В. Губарєв. К.: Кандиба Т.П., 2017. С. 48-59.*
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. *Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / Упоряд. Т. Яблонської. К.: Сфера, 1999. С. 9-19.*
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356. Поточна редакція від 28.10.2021 р.*
4. Олійник В.С. Конституційне право людини і громадянина на особисту недоторканність і його забезпечення органами внутрішніх справ України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 "Конституційне право" К., 2006. 18 с.
5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. Поточна редакція від 01.01.2020 р.*